

FOREIGN DIRECT INVESTMENT EFFECTS ON MARKET STRUCTURE: TURKEY CASE

FİLİZ ELMAS SARAÇ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turkey
filiz.elmas@hbv.edu.tr

Abstract:

According to the OECD classification, FDI can be defined as “it is a category of cross-border investment made by a resident in one economy (the direct investor) with the objective of establishing a lasting interest in an enterprise (the direct investment enterprise) that is resident in an economy other than that of the direct investor.”(OECD; 2008)

In the literature, the economic effects of FDI on host country are divided into two as macro and micro effects. Micro effects are emphasized on intra-industry links and taken into the inter-industry relations to be established and the links of existing industries with existing sectors in the economy.

In this study, the basic aim is to figure out the market concentration of FDI for host countries. The concentration indices used for this purpose are to measure how many firms and at what rates the industry branch is controlled. The indices used in the literature are CR4 and CR8 concentration ratios, Herfindahl-Hirschmann Index and Linda Indices. Empirical analysis is based on Turkey’s Top 500 Industrial Enterprises and Turkey’s Second Top 500 Industrial Enterprises which was collected by Istanbul Chamber of Industry (ISO). The study conducted on a scale of 1000 companies covers the period 1997-2019. In the study, CR4 concentration ratios are calculated by considering foreign capital companies.

Keywords: Foreign Direct Investment (FDI), Concentration index

JEL Codes: F21,F23

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN (DYY) PİYASA YAPISI ÜZERİNE ETKİLERİ

Özet:

OECD sınıflamasına göre DYY, bir ekonomide yerleşik olan şirketin, başka bir ekonomide yerleşik olan başka bir şirketten “kalıcı fayda” (lasting interest) elde etmek amacıyla gerçekleştirdiği sınır ötesi yatırım biçiminde tanımlanabilir (OECD, 2008)

Ortodoks iktisat literatüründe DYY'nın ev sahibi ülke açısından ekonomik etkileri makro ve mikro etkiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mikro etkiler endüstri içi bağlantılara vurgu yapmakta ve yeni kurulacak endüstriler arası ilişkiler ile var olan endüstrilerin ekonomideki mevcut sektörlerle olan bağlantıları dikkate alınmaktadır

Çalışmanın amacı, Türkiye'de DYY'ın piyasa yapısına etkisini ölçmektir. Bu amaçla kullanılan yoğunlaşma endeksleri, bir endüstride ne kadar firmanın piyasayı ne oranda kontrol ettiğini göstermektedir. Literatürde yaygın olarak kullanılan endeksler CR4 ve CR8 yoğunlaşma oranları, Herfindahl-Hirschmann Endeksi ve Linda Endeksleridir. Sayısal analiz, İstanbul Sanayi Odası (İSO) tarafından gerçekleştirilen ve firma düzeyinde veri içeren Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu ve İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu araştırmasına dayanmaktadır. 1000 firma ölçeğinde yapılan araştırma 1997-2019 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada yabancı sermayeli firmalar dikkate alınarak CR4 yoğunlaşma oranları hesaplanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY), Yoğunlaşma Endeksi

JEL Kodları: F21,F23

1. GİRİŞ

OECD sınıflamasına göre DYY, bir ekonomide yerleşik olan firmanın, başka bir ekonomide yerleşik olan başka bir firmadan kalıcı fayda elde etmek amacıyla gerçekleştirdiği sınır ötesi yatırım biçiminde tanımlanabilir (OECD, 2008). DYY yatırımı yapan ülke-ana ülke ve yatırımın gerçekleştiği ülke-ev sahibi ülke ekonomilerine etki etmektedir

Çalışmanın amacı, ev sahibi ülke konumunda olan Türkiye için DYY'ın piyasa yapısına etkisini ölçmektir. Bu amaçla girişi izleyen ikinci bölümünde DYY'nın ev sahibi ülke ekonomisine olan mikro ekonomik etkileri incelenecektir. Üçüncü bölümde DYY'nin piyasa yapısına etkisi yoğunlaşma oranı (CR4) aracılığıyla ölçülecektir. Son bölüm bulgu ve sonuçların tartışılmasına ayrılmıştır.

2. DYY'NİN EVSAHİBİ ÜLKE EKONOMİSİNE OLAN ETKİLERİ

Ortodoks iktisat literatüründe DYY'nın etkileri ekonomik etkiler ve sosyal-politik etkiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ekonomik etkiler makro ve mikro etkiler olmak üzere ikiye ayrılmakta ve piyasa yapısına olan etki mikro etkiler bağlamında incelenmektedir. Mikro ekonomik etkilerde, yabancı sermayeli firmanın ev sahibi ülkede yatırım yaptığı piyasa yapısında değişimlere neden olması ifade edilir. Bu değişim bazen yerli üreticinin piyasa üzerindeki kontrolünü azaltarak sektörün tam rekabete yaklaşması, bazen de yerli üretici ile birleşerek sektörün tam rekabetten uzaklaşmasına niteliğinde gerçekleşmektedir.

Lall (1978, 1979) DYY'nın ev sahibi ülkede kaynak dağılımında etkinlik sağladığını, bu bağlamda monopol ya da oligopol piyasalarında ölçek ekonomileri ile fiyat ve maliyet düşüşüne neden olduğunu söylemektedir.

Bourlakis (1987), DYY'nin piyasadaki tekel gücünü kırarak tam rekabet piyasasına dönüşüne neden olduğu görüşünü desteklemiştir.

Petrochilos (1989) Yunanistan ekonomisinde DYY ile piyasa yoğunlaşması arasında ilişkiyi kısa-uzun dönemde ele almış ve kısa dönemde DYY yoğunlaşma düzeyini düşürürken, uzun dönemde artırdığını belirtmiştir.

Markusen ve Venables (1997) DYY'nin mikro etkilerini ele almış ve ev sahibi ülkede yerli üretici ile yabancı yatırımcının tamamlayıcı ya da ikame ilişkisine bağlı olarak piyasa yapısının değişeceğini ifade etmiştir.

Moosa (2002) Kuzey Doğu Asya ülkeleri için yaptığı sayısal çalışmada DYY piyasa yapısını tam rekabete doğru dönüştüreceği sonucuna ulaşmıştır.

Georgian ve Weilhold (1992) ile Bende-Nabende, A. (2002) DYY'nin mikro ekonomik etkilerini bölgesel entegrasyonlara bağlı olarak incelemiştir. Çalışmanın bulguları ekonomik bütünleşme sonrasında DYY'nin arttığını, kaynakların yeniden dağıtıldığını ve piyasa yapısının daha rekabetçi bir duruma dönüştüğünü ifade etmiştir.

Amess ve Roberts (2006) çalışmalarında kamu ve yabancı sermayeli firmaların sanayi yoğunlaşması üzerindeki etkilerini incelemiştir. DYY piyasa yapısına etkisi U biçimindedir.

Mod ve Peria (2007) Latin Amerika ülkelerinde bankacılık sektörü için DYY ve piyasa yoğunlaşması etkisini araştırmıştır. CR3, CR5 ve Herfindahl endeksi kullanılarak yapılan ölçüm sonuçları yoğunlaşma oranının arttığını göstermektedir.

Forte (2015) DYY'nin piyasa yapısına etkisini yabancı yatırımcı ile yerli üretici arasındaki ekonomik ilişkiye bağlı olarak açıklamaktadır. Yerli ve yabancı firma arasında yatay entegrasyon varsa ve yerli firma yeni teknolojileri öğrenerek verimliliği artırabiliyorsa, rekabet düzeyi azalmaktadır. Ama DYY üretim faktörlerinin fiyatını artırıp, ürünün fiyatını düşürürse rekabet düzeyi artmaktadır. Yerli ve yabancı firma arasında dikey entegrasyon varsa yabancı yatırımcının yerli firmaya ucuz girdi sağlama, teknik destek verme gibi pozitif etki ya da tam tersi yerli firmaya müşteri kaybı yaşatması gibi negatif etkilere bağlı olarak yoğunlaşma düzeyi artış ya da azalış yönünde değişebilir.

3. TÜRKİYE'DE DYY'NİN PİYASA YOĞUNLAŞMASINA ETKİSİ

Yoğunlaşma endeksleri, bir endüstri dalının ne kadar firma tarafından ne ölçüde kontrol edildiğini göstermektedir. Literatürde yaygın olarak kullanılan endeksler yoğunlaşma oranı ise genellikle dört firma için hesaplanan CR4'dür.

$$CR_m = \frac{1}{X} \sum_{i=1}^m X_i = \sum_{i=1}^m P_i$$

P_i firmanın payı

M firma sayısı

Hesaplanan yoğunlaşma katsayısının artması, piyasanın az sayıda firma tarafından yönlendirildiği piyasa yapısının tam rekabetten uzaklaştığı anlamına gelmektedir. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) dört firma için hesaplanan CR4 bazında yoğunlaşma düzeylerini şu şekilde sınıflamaktadır:

% 0 ile 30 arası düşük yoğunlaşma düzeyini

% 31 ile 50 arası orta yoğunlaşma düzeyini

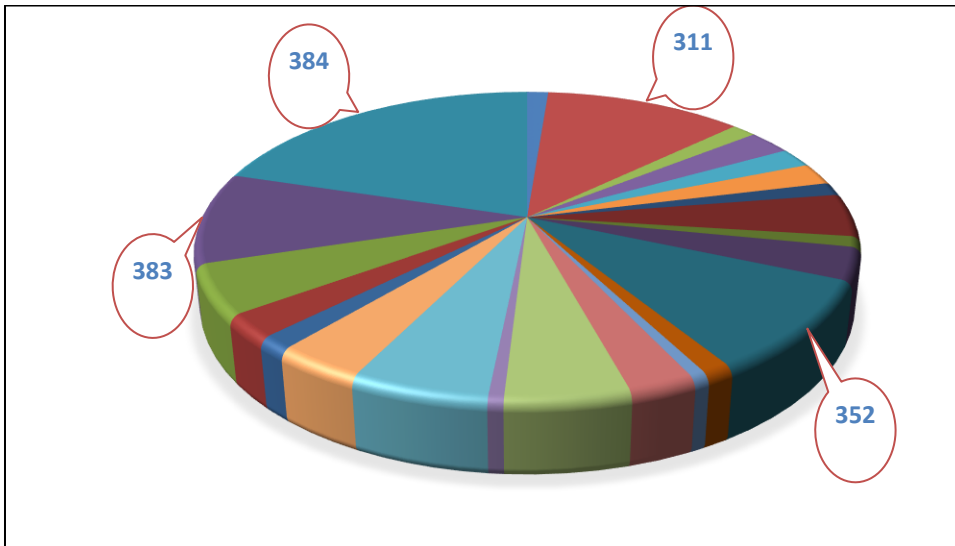
% 51 ile 70 arası yüksek yoğunlaşma düzeyini
% 71 ile 100 arası çok yüksek yoğunlaşma düzeyini ifade eder.

Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarla ilgili sayısal veriler T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından tutulmaktadır. Sektör ve ülke ayrımlı DYY verilerinde firma düzeyinde bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmada firma bazında veri içeren İstanbul Sanayi Odası'nın (İSO) Birinci ve İkinci 500 Büyük Firma Sanayi Kuruluşu araştırmasından yararlanılmıştır. İSO sınıflamasına göre yabancı sermayeli firma için sermaye dağılımında yabancı ortağın payı %50 ve daha fazla olmalıdır. Firma verilerinin ayrımında ISO sınıflamasına bağlı kalınmış ve sermayesinin en az yarısı yabancı ortağa ait olan firmalar DYY olarak adlandırılmıştır.

500 Büyük Sanayi Kuruluşu çalışması ilk olarak 1968 yılında 100 firma ile başlamış, 1978 senesinde 300 firmaya, 1981'de ise 500 firmaya ulaşmıştır. 1991 yılından sonra ikinci 250 firma ve sonuçta 1998 yılında ikinci 500 firmayı kapsayacak biçimde 1000 Büyük firmaya genişletilmiştir. Çalışmanın 1000 firma bilgisini içerdiği için veri dönemi 1998-2019 yıllarını kapsamaktadır.

ISO araştırmasındaki firma bilgileri içinde net satış, üretimden satış, ihracat, kar ve zarar, çalışan kişi sayısı ve faktör gelirleri yer almaktadır. Mal sınıflaması 2013 döneminden önce Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması (ISIC Rev.2) bazında yapılmaktadır. 2013 yılından sonra Avrupa Topluluğu Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflamasına (NACE Rev.2) göre veri derlemesi yapılmış ancak geçmiş yıllardaki sınıflamayı sürdürmek için ISIC Rev.2 tanımlamasına devam edilmiştir. Araştırmada yer alan ISIC Rev.2 mal grupları Ek 1'de yer almaktadır.

Şekil 1: DYY'nin Sektörel Dağılımı

Kaynak: ISO verilerinden hazırlanmıştır.

ISO verilerinden hareketle yapılan sınıflamaya göre 1998-2019 döneminde yabancı sermayeli firmalar temel olarak dört sektörde toplanmaktadır. DYY'nin sektörel dağılımını gösteren Şekil 1'de görüldüğü gibi bu sektörler, Gıda Maddeleri Sanayi (311), Diğer Kimyasal Ürünler Sanayii-boya, ilaç, sabun, deterjan (352), Elektrikli Makineleri, Aletleri ve Cihazları Sanayii (383) ve Taşıt Araçları Sanayiidir (384). Dört sektör toplam yabancı yatırımlarının yaklaşık % 60'lık bölümünü temsil etmektedir

Bu nedenle çalışmada üretimden satış rakamları dikkate alınarak bulunan CR4 oranları sadece 311, 352, 383 ve 384 nolu sektörler için hesaplanmıştır. Tablo 1 hesaplanan CR4 sonuçlarını göstermektedir. DYY 2019, 2015, 2010 ve 2005 yıllarında 352 nolu sektörde yoğunlaşma düzeyini değiştirmiştir. DYY 352 nolu sektörde 2019 yılında orta yoğunlaşma düzeyinden (% 48) çok yüksek yoğunlaşma düzeyine (% 81), 2015 yılında yüksek yoğunlaşma düzeyinden (% 52) orta yoğunlaşma düzeyine (% 43), 2010 yılında orta yoğunlaşma düzeyinden (% 44) düşük yoğunlaşma düzeyine (%28) ve 2005 yılında yine orta yoğunlaşma düzeyinden (% 32) düşük yoğunlaşma düzeyine (% 24) geçiş sağlamıştır.

352 nolu sektörde 2019 yılı dışında DYY yoğunlaşma düzeyini düşürmektedir. 2019 yılındaki değişim sektördeki bazı firmaların (Polisan, Kat vb) yabancı sermaye tarafından satın alınmasıdır.

Tablo 1: DYY'nin Yoğunlaşmaya Etkisi

YILLAR	SEKTÖR	CR4	
		DYY YOK	DYY VAR
2019	311	12	13
	352	48	81
	383	63	57
	384	64	52
2015	311	14	15
	352	52	43
	383	66	56
	384	66	51
2010	311	18	18
	352	44	28
	383	50	44
	384	69	54
2005	311	24	25
	352	32	24
	383	58	57
	384	67	53
2000	311	27	26
	352	28	22
	383	50	43
	384	52	51
1997	311	29	26

	352	30	24
	383	39	33
	384	55	51

Kaynak: ISO verilerinden hesaplanmıştır.

4. SONUÇ

OECD tanımlamasına göre bir ekonomide yerleşik olan firmanın, başka bir ekonomide yerleşik olan başka bir firmadan kalıcı fayda elde etmek amacıyla gerçekleştirdiği sınır ötesi yatırım olarak adlandırılan DYY, yatırımın gerçekleştiği ülkede piyasa yapısını etkilemektedir. Ortodoks iktisat literatüründe bu etki bazen yerli üreticinin piyasa üzerindeki kontrolünü azaltarak sektörün tam rekabete yaklaşmasına, bazen de yerli üretici ile birleşerek sektörün tam rekabetten uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, ev sahibi ülke konumunda olan Türkiye ekonomisi için DYY'ın piyasa yapısına etkisini ölçmektir. Bu amaçla yapılan sayısal analizde bir endüstride ne kadar firmanın piyasayı ne oranda kontrol ettiğini ölçmek için kullanılan yoğunlaşma oranı (CR4) hesaplanmıştır. Veri seti İSO tarafından gerçekleştirilen ve firma düzeyinde veri içeren Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu ve İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşu araştırmasına dayanmaktadır. 1000 firma ölçeğinde yapılan araştırma 1997-2019 dönemini kapsamaktadır.

ISO verilerinden hareketle yapılan sınıflamaya göre DYY temel olarak dört sektörde toplanmaktadır. Bu sektörler, Gıda Maddeleri Sanayi (311), Diğer Kimyasal Ürünler Sanayii-boya, ilaç, sabun, deterjan (352), Elektrikli Makineleri, Aletleri ve Cihazları Sanayii (383) ve Taşıt Araçları Sanayiidir (384). Dört sektör toplam yabancı yatırımlarının yaklaşık % 60'lık bölümünü temsil etmektedir.

Hesaplanan CR4 sonuçlarına göre DYY 352 nolu sektör dışında yoğunlaşma düzeyini önemli bir biçimde etkilememekte yani piyasa yapısını değiştirmemektedir. Ancak 2019, 2015, 2010 ve 2005 yıllarında 352 nolu sektörde DYY yoğunlaşma düzeylerini farklılaştırmıştır. DYY 352 nolu sektörde 2019 yılında orta yoğunlaşma düzeyinden (% 48) çok yüksek yoğunlaşma düzeyine (% 81), 2015 yılında yüksek yoğunlaşma düzeyinden (% 52) orta yoğunlaşma düzeyine (% 43), 2010 yılında orta yoğunlaşma düzeyinden (% 44) düşük yoğunlaşma düzeyine (%28) ve 2005 yılında yine orta yoğunlaşma düzeyinden (% 32) düşük yoğunlaşma düzeyine (% 24) geçiş sağlamıştır. 352 nolu sektörde 2019 yılı dışında DYY yoğunlaşma düzeyini düşürmektedir. 2019 yılındaki değişim sektördeki bazı firmaların (Polisan, Kat vb) yabancı sermaye katkılarının artması ya da yabancı sermaye tarafından tamamen satın alınmasıdır.

KAYNAKÇA

Amess, K. ve Roberts B.M. (2005). Post-transition - Foreign direct investment -State ownership - Industry concentration. *Economic Change and Restructure*, 138(3-4), 211-225.

Bende-Nabende, A. (2002). *Globalization, FDI, Regional Integration and Sustainable Development*. Ashgate Publishing Limited, USA.

Bourlakis, A.C. (1987). Multinational corporations and domestic market structure: The case of Greek manufacturing industries. *Review of World Economics*, 123(4), 719-733.

- Forte, R. (2016). Multinational firms and host country market structure: A review of empirical literature. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 25(2), 240-265.
- Georgion, G. C. ve Weinhold, S. (1992). Japanese Direct Investment in the US. *World Economy*, 15(6), 761-778.
- Lall, S. (1978). Transnational, Domestic Enterprises and Industrial Structure in Host LDCs: a Survey. *Oxford Economic Paper*, 30, 217-248.
- Lall, S. (1979). Multinationals and Market Structure in an Open Economy: The Case of Malaysia. *Weltwirtschaftliches*, 115(2), 325-350.
- Markusen, J.R. ve Venables A.J. (1997). Foreign Direct Investment as a Catalyst for Industrial Development. *NBER Working Paper*, No: 5696.
- Mod, A. ve Peria. M (2007). How foreign participation and market concentration impact bank spreads: evidence from Latin America. *Foreign Direct Investment and the World Economy*, Routledge Publishing Company, USA.
- Moosa, I. (2002). *Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice*, Palgrave Macmillan, USA.
- OECD (1998). *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment: Fourth Edition*, Paris.
- Petrochilos, G.A. (1989). *Foreign Direct Investment and the Development Process*. Gower Publishing Company, England.

Ek 1: ENDÜSTRİYEL KODLAR

Madencilik ve Taşocakçılığı 210-Madencilik

Gıda, İçki ve Tütün Sanayii

- 311-Gıda Maddeleri Sanayi
- 312-Başka Yerde Sınıflandırılmamış Gıda Maddeleri Sanayii
- 313-İçki Sanayii (Alkollü ve Alkolsüz)
- 314-Tütün İşleme Sanayii

Tekstil, Deri ve Ayakkabı Sanayii

- 321-Dokuma sanayi
- 322-Giyim Eşyası Sanayii (Ayakkabı hariç)
- 323-Deri İşleme Sanayii, Kürk ve Deri Kullanılan Maddelerden Eşya İmalı
- 324-Ayakkabı Sanayii

Orman Ürünleri Sanayii

- 331-Ağaç ve Mantar Ürünleri Sanayii
- 332-Ağaç Mobilya İmalatı

Kâğıt ve Basım Sanayii

341-Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri Sanayii
342-Basım sanayii

Kimya, Petrol, Lastik ve Plastik Sanayii

351-Ana Kimya Sanayii
352-Diğer Kimyasal Ürünler Sanayii
(Boya, ilaç, sabun, deterjan, diğer kimyasal maddeler)
353-Petrol Ürünleri İmali
354-Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri Sanayii
355-Lastik Ürünleri Sanayii
356-Başka Yerde Sınıflandırılmamış Plastik Ürünler Sanayii

Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii

361-Çanak, Çömlek, Çini, Porselen vb. Sanayii
362-Cam ve Camdan Mamul Eşya Sanayii
369-Taş ve Toprağa Dayalı Diğer Sanayii

Metal Ana Sanayii

371-Demir-Çelik Metal Ana Sanayii
372-Demir-Çelik Dışında Metal Ana Sanayii

Metal Eşya, Makine, İlmî ve Mesleki Aletler Sanayii

381-Metal Eşya Sanayii
382-Makine Sanayii (Elektrikli olanlar hariç)
383-Elektrikli Makineleri, Aletleri ve Cihazları Sanayii
385-Mesleki, Bilimsel, Sağlık Amaçlı Aletler ve Malzemeler Sanayii

Otomotiv Sanayii

384-Taşıt Araçları Sanayii

Diğer İmalat Sanayii

390-Diğer İmalat Sanayii

Elektrik Sanayii

400-Elektrik Üretim ve Dağıtım